

nek, strukturának, melynek statikus sajátosságait és dinamikus törvényszerűségeit éppen *magából a struktúrából kell és lehet megérteni*. Egyszempontú vizsgálódások, bármily kimerítőnek látszó statisztikák, különféle, általános jellegű kérdéscsoportot felsorakoztató szociográfiai kérdőívek ezt a néprajzi és társadalmi valóságot (legyen az parasztváros, falu, kisebb tanyacsoport) megragadni sohasem is tudják. Erdei érdeme, hogy Makó paraszt-társadalmát is elsősorban a szerkezeti kép, a társadalmi struktúráltság lényeg-problémája felől közelíti meg: így válnak azután e paraszt-társadalom heterogénnek feltűnhető vonásai egységes értelművé, ilyen módon válik szociológiailag s néprajzilag is szükségszerűvé a funkcionális összefüggésszerűség. S végül is: a makói paraszt-társadalom szerkezetének tisztult megjelenítése teszi lehetővé, hogy a parasztság mai sorsát, átalakulását illúziótlan, kemény vonásokkal állíthassa elénk. Oly sokat beszélnek a mai népi kultúra s a paraszt-társadalom rohamos pusztulásáról a mélyebb okok fölfedezése nélkül: Erdei vizsgálódásai, bár csak egyetlen területre vonatkozzanak, általános érvényű tanulságokkal szolgálnak. Tanulmánya tehát minden vonatkozásában érdemes munka, s érdeklődéssel várhatjuk Makó részletesebb társadalomrajzát adó könyvét, melyet a Szegedi Fiatalok Műv. Kollégiuma fog kiadni. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a részletesebb tárgyalás alkalmazásával szükséges lesz bővebben kifejteni a szociális és etnikai valóságok *kauzális összefüggését*, az ismertetett tanulmányban ez az összefüggés nem kapja meg teljesen az őt megillető hangsúlyt, holott látnivaló, hogy Erdei problematikájában ez a szempont jogosultan az egyik gócpontot jelenti. E rész gazdagabb megvilágítása a módszer s egyben a struktúra megragadásának szempontjából is döntő jelentőséggel bírhat, s néprajzi és szociográfiai irodalmunk sokfajta tévedését eloszlathatná.

Ortutay Gyula.

KÖNYVISMERTETÉSEK.

Balassa-émlékkönyv.

Emlékkönyv Balassa Józsefnek, a Magyar Nyelvőr szerkesztőjének, 70. születése napjára. Szerkesztették: BEKE ÖDÖN, BENEDEK MARCELL, TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF. Bp. 1934. 198 l. Balassa József arcképével és névaláírásával.

A legtöbb emlékkönyvhöz hasonlóan könyvünk is vegyes tartalmú s az egyes tanulmányok értéke is különböző. Az al-

kalmi üdvözlő-írásokom kívül vannak benne kimondottan nyelvészeti tárgyú cikkek, néprajzi, irodalomelméleti, történelmi és zenetörténeti tárgyú tanulmányok. Egy részük a szaktudomány alaposságának igényével készült, más részük pedig kisebb igényű elmefuttatás.

A nyelvészeti tárgyú cikkek közt olvashatjuk a finnugor összehasonlító nyelvészet nemrég elhunyt nagy halottjának, SETÄLÄ EMILNEK egyik utolsó magyar nyelvű megnyilatkozását, a m. *vál*, *válik* ige eredetéről, illetve rokonnyelvi megfelelőiről: e szavunk eredeti jelentése 'egyenesen irányul' volt (tehát ez a kifejezésünk is a primitív térszemléleten alapuló kifejezések közé tartozik) s a finn *olkene*-, *olkea*- 'küldeni' ← 'kínálni' ← 'nyújtani' ← 'egyenesen irányulni' igével és a lapp *olgis* 'jobb' (vö. a jobb kéz szerepét az adásban!) melléknévvel vethető egybe. A fgr. nyelvhasznítás körébe tartozik még ORBÁN GÁBORNAK és a finn LEHTISALO-nak egy-egy kisebb cikke. ORBÁN GÁBOR a HB. *isa* szavának magyarázatait toldja meg egy újabbal: egy ősi visszaható névmás 3. személyű alakját látja benne s a vog. *āsū* 'ipse' (: vog. *ās* 'szintén, megint, még, is, hát, bizony'; osztj. *ās* 'is, szintén, még' ~ finn *itse* 'maga') szóval veti egybe. Szerinte az *isa* szó is ugyanolyan funkció- és jelentésváltozásokon ment keresztül, mint a *maga* visszaható névmás > kötőszó 'bizony, ugyan; ime mert'. Ez az egyeztetés nagyon tetszetős a funkció és jelentés szempontjából, de nem kielégítő a hangalakbeli megfelelés. Inkább csak ötletnek tekinthetők a finn LEHTISALO egyeztetései, melyekben a m. *agg* 'alt' és *szán* 'reuen, erbarmen' szavak szamojéd megfelelőit mutatja be.

Az eddigi finnugor egyeztetésekkel szemben igen szellemesen vitatja MUNKÁCSI BERNÁT *hagyma* szavunknak török eredetét. A 'vad hagyma' jelentésű török *kalma* szóból ugyanis kifogástalanul megmagyarázható a m. *halyma > *hagyma* ~ *hajma* (~ szerb *al'ma*). E származtatás ellen ugyan felhozható, hogy a *hagyma* alak legalább 400 évvel előbb igazolható a *hajma* változatnál s hogy az utóbbi változat „szülőföldjén“, Dunántúlon **hal'ma* alakot várnánk, de ezek nem teszik problematikussá a feljebb vázolt származtatást. Ugyancsak MUNKÁCSI *hanga* 'brya, erica' növénynevünket a török *kamgak* 'Knoblauch'-ból származtatja. Régibb török jövevényszavainkhoz járul újabb adalékkal FOKOS DÁVID is, aki *kincs* szavunkat a török *köümüç* ~ *köümü* 'elásott holmi' → 'kincs' szókkal veti egybe s bolgár-török átvételnek, vagy — a csuv. *kamal* szó

l hangja miatt — török jövevényszavaink középső rétegéhez tartozónak mondja.

Főként csak magyar nyelvtörténetű vonatkozásúak MÉSZÖLY G., BEKE Ö. és KALLÓS Zs. szófejtései, illetve megjegyzései. MÉSZÖLY ismét meglep az adataival: kimutatja, hogy a *falu* szó eredetileg nem volt *v*-tövé s a *falvak* az újabb kor tudakos csinálománya. (Adatait mi is megtoldhatjuk azzal, hogy II. Rákóczi Ferenc Levéltárának a XVIII. sz. elején írt leveleiben elég gyakran előkerül a *faluk* alak, pl. IV. köt. 308, 333, 493, V. 500, VI. 153, VII. 125, VIII. 21, 34, 39, 401, IX. 164, 274, 720 stb., stb., de *falvak*, *falva*-féle alakokkal egyetlen egyszer sem találkozunk.) KALLÓS ZSIGMOND *égyenős* szavunkat gesztusokat kísérő mutatószó (*így*) származékának tartja, de bizonyítása nem elég meggyőző. BEKE ÖDÖN egy készülő munkájának anyagából közöl állat- és növény-névmagyarázatokat, illetve néha csak anyaggyűjtést. Az általa tárgyalt állatnevek: *maca* 'macska' < szl. *maca*, végeredményben a *Mária* név becéző-alakja, *szépaszszony* ~ *menyétasszony* ~ *menyét*: a *meny* R. 'menyasszony' szóból; *sündisznó* (alakváltozataival és egyéb neveivel); *toportyán-féreg* 'iarkas': N. *toportyán* 'törpe'; a *gébicsek* nevei (szarkabojtorján, szarkagáborján, nagyfejű v. vasfejű gábor v. gaborján, vasgaborján, vasfejű, györgydiák stb., szarkagebic stb.); *kukucska* < *kukuk-csa 'kakuk'; *poszáta* ~ R. *nyomorék* 'Sylvia curruca' < — = 'gyámoltalan (madár)'; *sárgánka* (< *sár lyánka*) tkp. 'sárga leánya' > *sárgóka*, *sárgyóka* 'sármány'; *vércse*, eredeti jelentése 'vöröske' s nevét a színétől kapta; *poszméh*: hangutánzó eredetű elnevezés; *szakadék* 'darázs' a „darázs-derék“ feltűnő vékony voltáról kapta nevét; *fűskata* < *fuskata* < *fuss Kata!* 'katicabogár'; *verőköltő* 'Pyrrhocoris apterus' a nép képzelete szerint *verőfényköltő bogár*, mert a napfényt fogyasztja, abból él.

Legszellemesebb a *fuskata* < *fuss Kata!* magyarázat. A *Coccinella fuskata* neve kétségtelenül a gyermekmondókák hatása alatt keletkezett: a gyermekek ugyanis *Röpülj, röpülj, Katica és Fuss Kati, fuss Kati!* (utóbbi adat Szilágy m. Tasnádról) kezdetű verses-mondókákat szoktak mondani a *katicabogárnak*. De azt már magyaráznia kellett volna BEKÉNEK, hogy miért lett a *fuskatából fűskata*. Hangtani úton semmiesetre sem! Talán egy *sűskata (vö. *süspetike*) változat hatását kell ebben a szokatlan hangváltozásban látnunk.

Helyesen mutatja ki BEKE a *cica-maca*, *cicuska-macuska*, *cicuka-macuka*, *cicurka-macurka* ikerszók második tagjában a

maca szó szláv eredetét, de abban már aligha van igaza, hogy a *cice-mice* szóban a ném. *Mieze* 'Mariechen und Katze' szót kell látnunk. Olyan ikerített alak ez a *cice* (~ *cica*) szóból, amelynek a *kecske-mecske*, *cók-mók*, *ási-mási*, *csórdál-mórdál*, *csóri-móri*, *csuri-muri*, *húros-múros*, *kec-mec*, *retye-mutya*, *szuszi-muszi*, *szuszli-muszli* stb. Az ikerítés mellett tanuskodik a *cica-mica* változat is.

Anyaggyűjtésének gazdagságával emelkedik ki BEKE cikkének másik része is: a kakuk növényneveinkben. A *kakukfű*, *-virág*, *-pökte fű*, *-szegfű*, *-mécsvirág*, *-térjék*, *-pogácsa*, *-saláta*, *-borsó*, *-fonál*, *-fűfojtó aranka*; *kukucska*, *-fű* (<* *kukuk-csa*), *kukicska* kb. 16 növény megnevezésében szerepel.

MOÓR ELEMÉR két magyar helynév (*Moson* és *Tétény*) eredetének vizsgálata kapcsán a magyar helynévkutatásnak egy új módszertani elvét illusztrálja. Szerinte a magyar rendszeres és módszeres névkutatásnak elsősorban a magyar nyelvterület peremvidékeinek névanyagát kell tudományosan feldolgoznia, mert itt gyakoriak a kétnyelvű névalakok, amelyek rendszerint szoros történelmi kapcsolatban vannak egymással. Így pl. a *Moson* < óm. *Musun* névnek régi ném. alakja 1063: *Miesigenburch*, 1074: *Miesenbure* és XIV. sz.: *Miesenbure* volt. Mivel a kfn. *mies* 'moha' szó alapján e város neve 'mohos vár' jelentésű volt, bizonyosra vehetjük, hogy az óm. *Musun* név a szl. *měšinъ*¹ vagy *měšъnъ*¹ 'mohos' (: szl. *měchъ* 'moh') melléknévből való. De az idegen nyelvben is fennmaradt névnek nemcsak a jelentése, hanem hangalakja is támogathat bennünket a magyar név eredetének tisztázásában. Így pl. a m. *Tétény* helynév nem származhatott korábbi *Tihitim-ből, mert akkor (óm. *Tihitim > m. *Tétény* > ném. nyj.) *Tedten ɔ: *teidn* alakban hangzanék a nyugatmagyarországi német nyelvjárásokban. Mivel pedig *Tétény* neve itt *Tadten* ɔ: *tādn*-nak hangzik, helynevünk magyar nevének az átadás korában nyílt *ê* vagy *á* hangúnak kellett lennie.²

A magyar nyelvtudomány módszertana szempontjából tanulságos BONKÁLO SÁNDOR kis cikke is, amelyben rámutat arra a hiányra, hogy nem vizsgáltuk meg eddig nyelvünknek a rutén nyelvről gyakorolt hatását.

Szólásokkal KERTÉSZ M., CSEFKÓ és FOKOS foglalkoznak.

¹ A könyvben sajtóhibával mindkét helyen s van!

² Gondolhatnánk talán kétszeres nyiltabbá válásra (*Tihitim* > *Tēhētem* > *Tehetem*), de ezzel még mindig nem magyarázzuk meg a XVI. sz.-i magyar nyelvű *T(h)aton* alakot. Hacsak nem gondolunk a németből való visszakölcsönzésre!

KERTÉSZ MANÓ a magyar vitézi életben gyökerező kifejezéseknek tartja a *kihív* (valakit párviadalra), *a bajt felveszi* 'a kihívást elfogadja', *könnyű szerrel, szép szerrel ~ szép szerével* (ered. 'hadifelszereléssel') *helyt áll, megállja a sarat* és *szembe-száll* szólásokat. CSEFKÓ GYULA kimutatja, hogy a *tüskére* (*tövesre*) *való* szólásunk keletkezésére a paráználkodóknak egy sajátos büntetésmódja adta a szemléleti alapot: ezeket ugyanis néha élve eltemették tüskével, tövissel kirakott verembe, vagy sírba. FOKOS DÁVID szólásmagyarázatai érdekesen mutatják a multszázadvégi pozitivisták módszertől való elhajlást: a mult század második felében megindult anyaggyűjtési lázban az egyes nyelvek párhuzamos jelenségei közt rögtön történelmi kapcsolatot kerestek. Ma már óvatosabbak vagyunk és sokszor csak párhuzamos fejlődés eredményének tartjuk az egyező nyelvi jelenségeket. FOKOS pl. kimutatja, hogy a *kárát látja* 'kárát vallja, kárát tapasztalja' kifejezésünk megvan a biblia nyelvében is, de mégsem innen kölcsönöztük, mert hasonló szólások vannak a török, votják, mordvin és cseremis nyelvekben is. *Törvényt lát* 'törvényt tart, mond' szólásunknak is van megfelelője a törökségben. *Szélnek ereszt v. bocsát* szólásunkban nem a 'Rand', hanem a 'Wind' jelentésű *szél* szó van. Ez sem a latin *ventis tradere* fordítása, mert hasonló szólások vannak a zürjén, votják és török nyelvekben is.

Nyelvhelyességi kérdéseket tárgyalnak KARDOS ALBERT (a *három éve*-féle időhatározók mióta? mikor? kérdésre helyesen használhatók s mondat-összevonással keletkeztek; meddig? kérdésre adott feleletben idegen eredetű és helytelen a használata) és PROHÁSZKA JÁNOS. Utóbbi szerint a *szörnyű szép-féle* fokozó jelzők természetes nyelvfejlődés eredményei s használatuk helyes. DÉNES SZILÁRD a helyes magyarság irodalmáról nyújt vázlatos áttekintést, RUBINYI MÓZES pedig SZARVAS GÁBORRól készülő tanulmányából közöl részleteket. KALLÓS EDE azt a sokat vitatott kérdést eleveníti fel, feltétlenül idegennek kell-e tekintenünk az „idegen“, u. n. nemzetközi szokat. KUNOS IGNÁC a török nyelv megújulásáról és a latinbetűs írásnak a török nyelvre való alkalmazásáról ír. LEWY a belső forma és a (nyelv-) rendszer viszonyáról ír, „tárgyának megfelelően“ persze homályosan. Még homályosabb tán SPITZER LEO nyelvészeti fejtegetése a hangszimbolikáról a francia -u melléknévképző kapcsán.

A nyelvtudomány és a verselmélet közös területén mozog AURÉLIEN SAUVAGEOT cikke: A magánhangzók hosszúsága a

magyar versmértékben. Arra a meglepő eredményre jut, hogy költőink különösen a felső nyelvválású magánhangzókat (*i, ü, u*) használják következetesebben közös (hosszú vagy rövid) időmértékkel. Magyarázata azonban már korántsem ilyen talpraesett. Ő ugyanis e magánhangzók funkció-hiányára gondol (vö. *röpül* vagy *röpül* ugyanazt jelenti). De ez nem lehet e jelenség egyetlen oka és magyarázata, legfeljebb e jelenség kísérője és terjedésének egyik kedvező feltétele. E költői gyakorlat kialakulása a magyar köznyelv újabbkori történetében gyökerезik. Köztudomású, hogy a felső nyelvválású hosszú magánhangzók a legutóbbi 80–100 esztendő alatt sok szóban megrövidültek (bizonyára egyes nyelvjárásaink hatására, vö. HORGER, A magyar nyelvjárások 51–54.). A *röpül* ~ *röpül*-féle alakpárok tehát adva voltak költőinknek a köz- és népnyelvben. Hogy ez valóban így történt, azt bizonyítja SAUVAGEOT másik megfigyelése is: az *e* ~ *é*, *a* ~ *á*, *o*, *ö* ~ *ó*, *ő* váltakozások szórványos felhasználása — a népnyelvből.

Verselméleti kérdést tárgyal még KOSZTOLÁNYI DEZSŐ (*A rimről*). SZENTIMREI JENŐ Benedek Elekről emlékezik meg. MOHÁCSI JENŐ és SEBESTYÉN KÁROLY az Ember Tragédiájának megoldásához szólnak hozzá és érdekesen találkoznak abban a gondolatban, hogy a Tragédiának szállóigévé lett utolsó sora (Ember küzdj és bízva bízzál!) csak utólagos betoldás eredménye lehet.

RÓHEIM GÉZA a középausztráliai mesék világánál keresi a meseanyagot, az elbeszélés belső stílusát s a mesebeli hős férfivá avatásának első indítékait FREUD lélektana szerint az emberevésnek egy különös formájában (a szülők megeszik gyermeküket) véli felfedezni. VIKÁR BÉLA a magyar népdalok búbanatot őrlő malmában a finn szampó magyar visszhangját látja.³ VISKI KÁROLY pedig két néphagyománynak (a magzatelcsinálás büntetése, fejbenezés) képekben való ábrázolására hívja fel a figyelmet. Az egyiket XVIII. századbeli gör. kel. templomok (Hunyad, Bihar m.) falfestményein, a másikat pedig háziiparszerűen készített oláh (Szolnokdoboka m. Hesdát) szentképeken találta meg.

Érdekes adalékkal szolgál a magyarságról alkotott külföldi irodalmi vélemények ismeretéhez ELEK OSZKÁR (Magyarország angol lovagregények tükrében). TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF *A magyar szellem európaizálódásának első formáit a*

³ Erdődi József (Idg. Forsch. L. 214 kk.) *Setülü* kutatásai alapján mutatott rá a *Sampo* (eget tartó fa) magyar megfelelőjére.

XVI—XVII. század protestáns és katolikus vallási küzdelmeiben látja.

SZABOLCSI BENCE a keleti ugorokat tartja az előázsiai lira-tambura-dombra és kishárfa-pszaltérium hangszertípusok átvevőinek és közvetítőinek. Az átvétel korát a finnugor egység meglazulása utáni időre (kb. a Kr. e.-i 1. évezred első felére v. közepe tájára) teszi. KODÁLY ZOLTÁN a cseremisiz népzeneének a pentaton (5 hangból álló) rendszeren belül kialakult sajátos dallamszerkezetét a magyar népdaloknak kvint-(ötöd)-körben való dallamvezetésével veti egybe s rámutat az ősi dallamok fuga-szerű fejlődésére.

Kelemen József.

Szegedi kis kalendárium, 1935. (*Kiadja a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, Szeged, 1935.*)

A „szegedi fiatalok“ kiadásában megjelent Szegedi Kis Kalendárium ez évben Balla Péter csángó-gyűjtéséből mutat be népdalokat, melyeket Buday György ékesített tusrajzú illusztrációival. Talán fölösleges ismételn, hiszen a múlt évben is kiemeltük a kis kalendáriummal kapcsolatban, — hogy ez az évenként megjelenő könyvecske mily szolgálatot tesz a magyar öntudat egyre tisztább eszmélésének érdekében: a maga nagy terjedési lehetőségével, közkedveltségével nyomatékosan felhívhatja és fel is hívja a figyelmet népi kultúránk sajátos, veszendő értékeire. Még súlyosabban hangzik ez a figyelmeztetés most, hogy a krími félszigetekig elszóródott csángók dalaiból adnak ki gyűjteményt, a csángókéból, kikről oly kegyetlenül megfélekedezik tudományunk és közvéleményünk, s kik idegenben is oly hosszú időnkig őrizték magyarságukat, népi kultúránk javait. Arról a munkásságról sem kell tán ez alkalommal szólni, amelyet a Szegedi Fiatalok Műv. Kollégiuma kifejt, s Buday György művészetének méltatását is átengedhetjük azoknak, kik hívatottak ennek az immár Európa-szerte jól ismert és értékelt fametsző művésznak értékelésére. Annyit azonban még néprajzi érdeklődésű folyóiratban is megköszönhetünk, hogy Buday illusztrációinak egyik legnagyobb érdeme mindig is a népi kultúra szellemiségének, sajátos világának legmélyebb, élményszerű s egyben szociális megélése, kifejezése volt. Alkotásaiból a népi kultúra kutatója is okulhat.

Ez alkalommal azonban úgy érezzük, hogy a kis kalendárium szépségeinek, értékeinek, szolgálatának elismerése mellett a néprajzos nem hallgathat el egy aggodalmat, amely mögött lényeges módszertani szempontok vannak. Balla Péter gyűj-

tése azonnal elárulja, hogy a gyűjtő elsősorban is a népzene iránt érdeklődik és a népdal-szöveg sokkal kevésbé foglalkoztatja. Valóban a közölt dallamok (mind a régi, mind az új parasztdal-stílushoz tartozóak) oly szépségekben bővelkednek: pusztulásukat fájlnunk kellene. Balla Péter azonban amily szeretettel s gondosan gyűjtögette a csángók dallamait, oly fölületesen jegyezte le azok szövegét. Dalszövegei telve vannak pl. elemi fonetikai következtetlenségekkel. Első pillanatra gáncoskodásnak tetszik ez a kifogás. A magyar folklorisztika — éppen Seprődi, Bartók, Kodály munkássága nyomán — az utóbbi évtizedekben belátta, hogy az egyoldalú, csak a szövegre ügyelő lejegyzés irodalmias és nem néprajzi megfontolásokról tanusodik, s módszertanilag teljesen elhibázott. Nem hisszük azonban, hogy a helyzet vígasztalóbb lesz, ha a szövegre ügyelő egyoldalú lejegyzésmód helyett csupán a dallamra ügyelő egyoldalú zenei lejegyzésmód válik uralkodóvá. Végtére is etnológiai szempontból éppen a *dallam és a szöveg együttes élete* a tanulságos, éppen ez az együttes jelentkezés vagy elválás, dallamok, szövegek új kapcsolódásai adják etnológiailag, szociológiailag és folklorisztikailag is a legérdekesebb problémákat. Természetes, hogy nem is egy kérdés, *részletkérdés* akad, amelyet csak a zenefolklore, vagy csak a szöveganalízis oldhat meg, vannak módszertanilag teljesen eltérő problémák, mindez azonban a kutató későbbi válogatásának eredménye lehet, a gyűjtő, ha a helyes etnológiai szemlélet alapján áll, egyenlő gonddal és szorgalommal kell, hogy figyeljen a dallam és szöveg közös életére, sorsára. Nem szükségtelen „tudományoskodás” ez, hanem az egyetemesebb etnológiai szempontok hangoztatása, s reméljük, hogy Balla Péter csángó dal-gyűjtése, — mely szintén a Szegedi Fiatalok kiadásában jelenik meg, — ezt a hibát is kiküszöböli. Derék, minden elismerést kiérdemlő munkája így válik makulátlanná.

O. Gy.

KÉRDÉSEK.

82. kérdés.

Ismernek-e *sűskata*, *sűspetike* (*fűskata*, *fűskata*)-féle rovarneveket s ha igen, milyen jelentésben és milyen nyelvi alakulatban (gyermeknyelv, dajkanyelv)?

83. kérdés.

Használatos-e az Alföldön az *acat-macat* ikerszó, milyen jelentésben, ki- vagy miről?

84. kérdés.

Szerepel-e az Alföldön a virágvasárnapi vagy húsvéti népszokásokkal kapcsolatban a szalma-